

פסא דמסא (אבות)

למאן דא

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך

פירש הרבי הקדוש טקאצק זצ"ל, לפי דברי המשנה (אבות ה) בשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב אלא תורה ומעשים טובים בלבד. וזו כונת הכתוב, 'אם כסף תלוה' - אם רצונך שכספך ילווה אותך בלכתך לעוה"ב, 'את העני עמך', הכסף שתתן לעני - הוא לבדו ילווה עמך.

1) יצא יתירה

2) אצילא דלילא

ואלה המשפטים. וא"ו מוסיף על ענין ראשון [שמור"ר פ"ל ג]. ג"ל דהוא אם יאמר איש מה לי לזאת להעמיק ולהטריח את נפשי בחלק התורה הזה היינו במשפט דיני ממונות בין איש לרעהו, ואחר כך יעמיסו עלי

לישב ראש לרון בין איש לרעהו ויהיה ח"ו הקולר תלוי בצווארי, כי באפשר אטה הדין ח"ו, מוטב לא אעסוק בחלק התורה הזה ואפרוק ממני איבה וגזל כו', ובאמת לא זה הדרך ישכון אור התורה, כי לא זה היתה כוונת חז"ל במה שאמרו [אבות פ"ד מ"ז] כל החושך עצמו מן הדין וכו', רק באם למד היטב כל משפטי התורה ואעפ"כ חושך עצמו מן הדין (וזה דוקא באין הדור צריך לו) ומונע את עצמו מלישב ראש תבא עליו ברכה, אבל על כל פנים אפילו אם לא ירון לעולם בדיני ממונות בין איש לרעהו, אעפ"כ מחויב להכריח את נפשו לעסוק בכל חלקי התורה, וצריך לדרוש ולחקור על דיני התורה אפילו אם לא יהיה הדבר ולא יבוא לעולם, כנודע מרז"ל [סנהדרין ע"א] בכך סורר ומורה, ועיר הנידחת, וכמה איבעיות בגמרא שלא יארע לעולם, והוא מפני שמשפטי התורה הם רצונו ית' שכך הוא רצונו ית' אם יטעון ראובן כך ושמעון כך, יהיה הפסק דין כך, ונמצא בזה

שמוציא דברי תורה לאמתו, משיג רצונו ית' ונפשו דבקה בחיי החיים אין סוף ב"ה וב"ש, כידוע להבאים בסוד ד' שרצונו ית' נקרא אין סוף (דרוש נא ידידי כל זה בספר התניא נקרא בשם ליקוטי אמרים"), וינעם לנפשך כי מאוד עמקו מחשבותיו), וז"ש בכאן ואלה כו' מוסיף על עשרת הדברות, מה עשרת הדברות לא סגי דלא למד, כי אין לך אדם בן

חורין להיפטר מלימודם [אבות פ"ב מ"ז]. דצריך לידע אותם בכל עת וזמן, בן המשפטים צריך לידעם וללמדם אפילו לא יהיה דיין לעולם, רק כדי להשיג רצונו ית' על ידי התורה, וז"ש לשון תשים בעל כרחך, והבן.

3) הציורא

ביאור הצבי והצדק

בשכלו פסק זה כהלכה העורכה במשנה או גמרא או פוסקים הרי זה משיג וחופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה וכו'.

ד) פרק ה' וז"ל שם, והנה הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה שעלה ברצונו שכשיטעון ראובן כך וכך דרך משל ושמעון כך וכך יהיה הפסק ביניהם כך וכך ואף אם לא היה ולא יהיה הדבר הזה לעולם לבא למשפט על טענות ותביעות אלו מכל מקום מאחר שכך עלה ברצונו וחכמתו של הקב"ה שאם יטעון זה כך וזה כך יהיה הפסק כך הרי כשאדם יודע ומשיג

1 ונשהרבה ממושגי ההלכה אינם מקבילים אל התופעות הריאליות, אין איש ההלכה מיצר ודואג כלל. משאת נפשו היא לא הריאליזציה של ההלכה, אלא הקונסטרוקציה האידיאלית שניתנה לה מסיני, וזו קיימת לעולם ועד. "עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות, ולמה נכתבה? דרוש וקבל שכר! בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר! בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר" 6.

2 אין איש ההלכה מצטער כלל וכלל על העובדה, שהרבה יצירות אידיאליות אינן מתגשמות כלל וכלל, כי מה הוא ההבדל, אם עיר הנדחת, בית המנוגע ובן סורר ומורה היו או לא היו, עתידים או אינם עתידים להיות? יסוד היסודות ועמוד המחשבה ההלכתית המה לא ההוראה למעשה, אלא קביעת הלכה עיונית. לפיכך השתמשו ועדיין משתמטים אישי ההלכה היותר גדולים מלכהן בכהונת רבנות בישראל, ונספחים על הסיעה של יראי-הוראה. ואם ההכרח, שלא יגונה, מכריחם לעבור על דעתם ולהורות הלכה למעשה, אין זו אלא תעודה זעירה ומצערה, שאין אישי ההלכה מתמכרים אליה. ההלכה — לא המעשה; היצירה האידיאלית — לא הריאלית, מייצגות שאיפת בעל ההלכה 20. איש ההלכה מפלפל בענייני קדשים וטהרות ומתעמק במושגיהם, דיניהם ובחינותיהם באותה הרצינות שבה הוא חוקר ודורש דיני עגונה, טוען ונטען וימאכלות אסורים. ישיבת וולוז'ין הנהיגה את לימוד התלמוד כסדרו — מברכות עד נידה — בלי לדלג על מסכתות, שאינן עוסקות בדברים הנוהגים בזמן הזה. ר' חיים, איש בריסק, הירצה בוולוז'ין, חוץ משיעורו הקבוע, שיעור מקביל בזבחים ומנחות. כשאמר שיעורו בעירובין, טיפל גם באהלות — דיני טומאת מת. כשלמד ברכות, נזדקק להלכות זרעים, אף שאין מצוות התלויות בארץ נוהגות בחוץ לארץ. חלק חשוב מחידושי תורתו מוקדש לענייני קדשים וטהרות. כן נהגו הנצי"ב ז"ל, והרבה גאונים לפני הם ולאחריהם. עמדה זו היתה מידתם של בעלי הלכה מקדמת דנא 22. רש"י, בעלי תוספות ושאר חכמי צרפת וספרד הקדישו הרבה מכוחותיהם הענקיים גם לעניינים שאינם נוהגים בזמן הזה. הרמב"ם סידר בספרו הגדול "יד החזקה" כל דיני התורה, ממשנה ראשונה בברכות עד האחרונה במסכת עוקצין. ובאותה הזדקנות ובאותה אמת המידה, שבהן השתמש לקבוע הלכה לדורות בדין האומר לחברו אל תפרעני אלא בפני פלוני ופלוני 23, או המפקיד אצל חברו פירות שאינם מדודים וערבם עם פירותיו וכי 24, או בדין פשיעה בקרקעות 25 וכיוצא בהם, דינים הכרוכים בחיים היומיומיים של עמנו, התייחס גם לסדר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים, הלכות קרבן פסח, פסול לינה, יוצא, נזירות, פרה אדומה, טומאת מת וצרעת וכו'.

(4)  
 ר"ע  
 ה'הלכה'  
 31-32

(5)  
 ר"ע  
 ר"ע

27 ר' רפאל, איש המבורג, חיבר ספר מיוחד "ושב הכהן" העוסק בהלכות קדשים. ר' אריה ליב, איש מיץ, הקדיש כמעט את כל ספרו "גבורות ארי" על יומא להלכות קדשים וגם ב"טורי אבן" וב"שאגת אריה" מפלפל הוא בקורת רוח והנאה וחיבה בהלכות שאינן שייכות לתהום "אורח חיים". ר' יצחק, איש קרלין, התעמק הרבה בענייני קדשים בספריו "קרבן אורה" (כגון על מנחות, נזיר ועוד). הספר "מי נפתח", שמעולם לא אז מעל שולחנו של ר' חיים, איש בריסק, מפרש את הקדמות הרמב"ם לסדר טהרות. הצלחתו של הספר "מנחת חינוך" כרוכה בעובדה, שהמחבר לא צימצם את עצמו בענייני נשים ונזיקין אלא עסק בכל מצוות התורה. כלפי לייא, המחבר הנ"ל קיצר דיני ממונות ונהאריך במצוות שאינן נוהגות אלא בזמן הבית. הספר "אור שמח" של ר' מאיר שמחה, איש דווינסק, מקיף את כל התורה כולה. חלק הגון מכתבי אבא מרי ז"ל, מוקדש לענייני קדשים. הנני מסתפק רק בהנמאות בודדות, כי אטו כרכולא איזיל ואימני.

ותו הא דאמר ר' חזיה בר רב אשי אמי רב חסדא\* היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו שנאמר "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ותניא נשים יקרות שבירושלים" היו מתגדבות ומביאות אותן לא התנדבו נשים יקרות משל מי האודאי מסתברא 'משל צבור כיון דכתיב תנו מדידהו

(6)  
 ר"ע  
 ר"ע

(2)

ה' תשס"ג  
ה' תשס"ג

ה. משקין אותו קודם של לבונה כי כדי שתמרח דעתו.  
לפי ברע שסקימים בו פסק ביד הוא סמורף וכיו הורגים אותו.  
וגראה מה שאם בשמחה הגיון סקיימים בו הפסק אם כי שמה  
אינו בר כפרה כי גורים ליו דהרי אמרו לק' מיו ב שבכלל רק אתו  
שיכול הבשר מתכפר. (ועיון ברמב"ם הל' נזקי ממון ס"י הל' דשריפה  
אינו נהרג ובהנהגתי שם). ועיון בס' אשל אברהם שהעיר מזה לענין  
אי מתוך להשתק את הכאב של מילה. ע"י חלוצים וכו' וכו' וכו'  
השקנתו קודם של לבונה שלא ירגיש בצער.  
ז. שנאמר תנו שבר לאיבר ויין למרי נפש. ע' עונות  
המאור לר"י אלנקאווה ח"ב פרק המצות (ע' תניה) כיצד מברכין  
על היין. נוטל הבוס בידו ואומר סברי מרגן וזן עונין אמריו לחיי  
כי נגמר דינו מצדיקן אותו ליהרג ונותנין לו כוס של יין כי הוא  
נוטל כוס ואומר סברי מרגן והם אומרים לו למיתה כר. וע' תחומא  
פ' סקתי וחקרו תבד' (ס"א) בקדוש על היין דצריך למימר סברי  
מרגן ואינון דאמרין ועבו לחיי בנין דאתקשרו באילנא דחיי לא  
באילנא דמוטא. ונדעת זקנים לבעלי התוספות עה"ת פ' שמיני  
י"ט. ועמ"ש בבאר סרים להגדלים בקדוש ס"י סברי מרגן.

Here, and in V.18 and 19, the sentence of death is expressed

in three different terms: מזת יומת, לא תחיה and this may be to characterise three kinds of motives which can bring about the sentence of death. לא תחיה, the crime, considered isolated and in itself, and committed in isolation, may not in itself be deserving of death, but you, the Nation, in its representative, the court, may not let the criminal live. He must die out of consideration for the pernicious effect of his crime on the community. מזת יומת, the criminal has forfeited his life by his crime, without any consideration of its influence on the community. יחרם by his crime, the criminal has forfeited the right to live in human society. חרם literally a net. (Habakuk I,16).

So החרים literally, to put into a net, to bring completely out of all contact with all other existence i.e., to cut off by death. If we consider the three crimes which are here given as types for these three categories, we can see how, from their innermost nature, they comply with what we have assumed to be the reason for the differentiation. כישוף according to our way of understanding it (adopting it from Maimonides) כוזב, nothing but deception, nothing but an assumed mastery of God's Laws of Nature, would be rather a folly to be smiled at, or a madness to be pitied, than a crime to be punished, were it not that it exercises such a deep demoralising influence on the community. כישוף has always been practiced only in the service of immorality and crime. For matters which were in accord with the Deity one could trust to the intervention of Divine Providence. Only for matters where one knew that one was in opposition to the Divine Will was one driven to try to find a by-way, some indirect means by which to gain one's end without the assistance of, and against the Laws of a benign Providence. It was in response to this demand that the wizard, the מכשף, worked. The Gemora (Sanhedrin 67b) aptly explains the word מכשף as an abbreviation of במפליא שמתחישין במפליא which can equally well mean: "They deny that all the forces of Nature are under the control of a higher power, the Divine Will", or "they allege that they can paralyze the forces of Nature which are controlled by God alone, and which fulfil His Will alone". It is to show how ridiculous in itself such a procedure is, that here, the only time in the scriptures, מכשף is written in the feminine מכשפה, whereas elsewhere in the תנ"ך it always occurs in the masculine. The מכשף — whose supposed art is quite usually practiced by any old woman, and this also shows the absurdity of its pretensions — as such does not deserve death, so it does not say מזת יומת, but

nevertheless לא תחיה, because of the erroneous ideas which he spreads, and the devastating effect he has on morality.

מזת יומת, is the very opposite. Society in general is in no ways affected by this crime. Nevertheless the crime in itself touches the vilest depths of degradation, hence מזת יומת.

We have the general rule which is applied throughout the Torah: — דבר שיצא מן הכלל דלמד, דלמד על הכלל כלו יצא. When any general rule is expressed by one special example of it, this example is to be taken merely as an example, and the rule is to apply generally. So זבחה here is meant to be an example of all procedures that are prescribed to take place with offerings that are brought to the One True God. It refers to all עבודות המקטר, המזבח, under which הזורק is also included (Sanhedrin 60b). If anyone does any of these particular acts, which are prescribed for showing allegiance to the One God, (or השתחוויה which in this respect is considered equivalent) to any other god or deity whatsoever, even if this particular service is not usually paid to this particular god, אפילו שלא כדרכה, and even if he does not wish to deny thereby the service due to God Himself, but only to attribute some divine power beside Him, שיתוף (yea, even, according to the Mechilta, if he has no real intention of honouring the ע"ז, as long as he does any עבודות פנים to anything else) he is thereby actually denying the very fundamental principle in which the whole of Jewry has its roots. Hence יחרם he is condemned to be excluded from this Jewry by the annihilation of his existence. The actual

8  
פירוש

9  
מכשף  
מכשף

תבנית הגרים שבכל (מקום שנאמר) [נקראו] בישראל) נקראו בני ישראל עברים שנאמר כי לו בני ישראל עברים (ויקרא כה). נקראו גרים עברים שנאמר ולא יבנה את שם ה' להיות לו לעבריה (ישעיה ט). נקראו ישראל משרתי שנאמר ואתם כדצי ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם (שם סא) ונקראו הגרים משרתי שנאמר ובני נכר הגלויים על ה' לשרתו (שם ט). נקראו בני

ישראל אלהים שנאמר דע אברהם אביכם (שם סא) ונקראו הגרים אלהים שנאמר ואהבה גר. נאמר בישראל ביה שנאמר והיתח בריתי בבשרכם (נחלמים י) וכן בגרים שנאמר ומתחזקים בבריתי (ישעיה ט). נאמר בישראל רצון שנאמר לרצון לפני ה' (שמואל כח) ונאמר בגרים רצון שנאמר עולותיהם תבחרם לרצון על מזבחי (ישעיה ט). נאמר בישראל שמירה שנאמר רעה לא ינחם ולא ישן שומר ישראל (מלכים קכא) ונאמר בגרים שמירה שנאמר ה' שומר את גרים (שם סמא)

10

**קעה (כ) ור לא הוגה ולא תלחצנו .** פעל ינה בה על לונתא דברים ועל לונתא ממון , אך ממ"ט לא פלגט שצורה לחיות ממון מטאר שלא שונה בה על לונתא דברים שצו"ח כי גריס סיפסא מוס עקן אל סאמר למצדק , ונסתלה האזרה (לקמן כ"ג ס') ונס' קדושים כמ"ט הרמב"ם בת"ס ד"ג , ושין כמנ"ס (ס"ד מה' מכירה) ונכ"ט (דף ט), ואמר ע"ז ר"ח שהקב"ה הזכיר עליו במקומות ברכה , וסוף מ"ט' ענמל ר' אליעזר הגדול ונאמריו בסמו"ה (קדושים ס' ט) ועפ"ז בה בדברי הגדס ס"ה לוחב לח גריס , ותקראו עג' לשמות , ענדים , משרטים , לוחבים , ב"י ים בישראל ג' מדרגות , ספורים בחזית רק כטועל כפי שפטי הסופר בענין ענוד , והמורה חטולה חו בענין עשומ ככבוד אלל לזונו ויפסר חוטו בפירות קל על כבוד , והס' הלמודים פרימיוס הסופר ומקיימים המלות כפי פירושם וענדים ענודם ה"כ והס"ל והמספרה , ולמעלה כס' לוחבי ס' חמר יגלה להס' סודותיו והס' בג עליה הכנסים לפרסם כבודות ספורים והמעות , בענדים יקרבס ס' רק מלך ברישו עם כלל האומה , והמקיימים ככל יפנה צה"ט דען שהוא מדרגה יוסר , והלוחבים נדבק עמהם בהשגחה פרטית וסופרם

מחד בשמירה המנהיגים , ויז"ל חנ"ס הגריס ימלוו בהס' המדרגות האלה , ולכן סאמר בהס' בריס ולכן וסמירה , והכלל עיין בהגות מכיב אלל הלודיקס שהס' כעפ"ז כנר ואל מקצועו סוף ערה סוף עם כמ"ט כהגריס דוד , ויסר המאמר יגולר :

אמר ליה לא אמר ליה ידובנא לך דמי פלגא דסעודתיך אמר ליה לא אמר ליה ידובנא לך דמי כולה סעודתיך א"ל לא נקפיה בידיה ואוקמיה ואפקיה אמר הואיל והו יתבי רבנן ולא מדי ביה ש"מ קא נחא לזו איזיל איכול כדו קרצא בי מלכא אזל אמר ליה לקסר מדו בך יהודאי א"ל מי יימר א"ל שדר לזו קרבנא חוית אי מקרבין ליה אזל שדר בידיה ענלא תלתא כדו דקאתי שדא ביה מנא \*בניב שפתים ואמרי לה ברוקן \*שבועין חכתא דלדין היה מנא ולדידהו לאו מנא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו רבי זכריה בן אבקלס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח סבור למיקטליה דלא ליזיל ולימא אמר להו רבי זכריה יאמרו משיל מוס בקדשים יודג אמר רבי יוחנן ענותנותו של רבי זכריה בן אבקלס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליחנו מארצנו "

ולדידהו לאו מנא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו רבי זכריה בן אבקלס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח סבור למיקטליה דלא ליזיל ולימא אמר להו רבי זכריה יאמרו משיל מוס בקדשים יודג אמר רבי יוחנן ענותנותו של רבי זכריה בן אבקלס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליחנו מארצנו "

שמעתי בשם הגר"א מווילנא זצ"ל לבאר לפי זה, הא דאמר רבי יוחנן "ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצנו" (גיטין נו, א). ופירש רש"י "ענותנותו, סבלנותו, שסבל את זה ולא הרגו". ומקשים, היכן נתגלתה כאן ענותנותו.

(12) ע"ה

אלא שר' זכריה בן אבקולס, מרוב ענותנותו, לא הכיר בעצמו שהוא הגדול שבדיינים, וסבר שהוא הקטן שבכולם. לזאת בראותו שהם, חבריו, סוברים לחוות דעתם איך לפסוק הדבר, והוא חשבם לגדולים ממנו, וכשיאמרו דעתם בראשונה, שוב אינו יכול לעבור על דבריהם ולחלוק עליהם, משום "לא תענה על רב", לזאת הקדים דבריו לדבריהם, וחווה דעתו שלא יקריבו הקרבן, משום שלא יאמרו בעלי מומין קרבין על גבי מזבח. אולם כאשר באמת היה הוא הגדול שבדיינים, ולא יכלו הסנהדרין לחלוק על דבריו משום "לא תענה על רב", הסכימו לדבריו שלא להקריב. זהו שאמר ר' יוחנן "ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס", שלא הכיר ערכו הרם, "החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו".

(13) ש"ש  
ו'מ'ז'ס'

"ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תקבות למען ינוח שורך וחמורך".

"למען ינוח" משמעו שכל עיקר שביתת האדם ביום השבת הוא כדי ששורך וחמורך ינוח. והיתכן? הלא שביתת האדם חמורה יותר, שיש בה עשה ולא תעשה וחיוב כרת וסקילה וחטאת, ובשביתת בהמתו אין אלא עשה בלבד. אבל ניתנים הדברים להתפרש בדרך רמז.

כחות נגדיים ישנם באדם. אין אדם שיהיה במאה אחוז במידה אחת והשני במאה אחוז במידה נגדית. בכל אחד יש מזיגה מכל המידות, אלא שבזה גוברת יותר מידה זו, ובתברו מידה אחרת. וכן הוא אף בתכונות הנפש. יש אדם שהוא חם בטבעו ונלהב מכל דבר, ויש אדם שהוא במוג קר. לאמיתו של דבר יש בשניהם שתי התכונות, אלא שבזה גוברת תכונת ההתלהבות והלהט, ובשני — תכונת המתינות והקיריות.

השור והחמור מסמלים החמימות והקיריות. "ואם שור נגח הוא" שור המוער, בכח ובקצף וברתיחת הדמים. ועל החמור אמרו: "חמורא אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה". בכל אדם יש מתכונת השור והחמור, אבל חייב אדם לדעת איפה להעמיד את השור שלו ואיפה את החמור. בצרכי העולם צריך להתעסק במתינות ובקיריות, לא להכניס שור את רל הרמי"ה והשוח"ה ואת רל חנניו וזמניו ומדינתו ויחורר

(4)

ומעשים טובים צריך לעסוק בלהט ובחיות, בחינת "כל עצמתי תאמרנה".<sup>1</sup> וכתוב: "כי תפגע שור איבך או חמור תעז השב תשיבנו לו".<sup>2</sup> יש אשר השור תועה, הוא במקום זר. נכנסה ההתלהבות בענינים זרים. וכן החמור תועה, לא במקום הדרוש, נכנס לעסק של תורה ומעשים טובים ועושה אותם כלאחר יד ומצות אנשים מלומדה. והזהרנו: "השב תשיבנו לו". לעזור לו ולהוכיחו באמרי נועם להשיב את השור על מקומו ואת החמור על מקומו.

וכשאמרה תורה "זכיום השביעי תשבת", לא נתכוונה שישבות רק בחיצוניות, ממעשה הידים בלבד, ומוחו ולבו יהיו נתונים להחול תחולין, אלא כמו שכתוב: "ששת ימים תעבד ועשית כל-מלאכתך", ואמרו: "כשתבוא שבת היא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה, שלא תהרהר אחר מלאכתך".<sup>3</sup> "זכיום השביעי תשבת, למען ינוח שורך וחמריך". השביתה תהא כך, שגם השור שלך והחמור שלך ינוחו. בין שאתה עוסק בששת ימי החול בצרכי העולם בבחינת שור, ובין שאתה עוסק בהם בקרירות כחמור, בין כך ובין כך בשבת תנוח לגמרי: "שלא תהרהר אחר מלאכתך".

15  
ה'תש"ח  
כ"ו אלול

ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימריך. כבר דקדקו המפרשים מדוע פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד, עיין בכתב סופר על התורה. ולי העני נראה, דידוע דכל דבר הנעשה הנפעל מאנשים רבים, אפילו אם אחד מהם אינו עושה ופועל בדבר זה כהוגן מכל מקום לו הגדולה והתפארת כלכל אחד מבני החבורה. אמנם כן זה במילי דעלמא, אחרי שעינינו עיני בשר המה ולא נוכל להבחין

בין טוב לרע. אולם במילי דשמיא לא כן הוא, כי השי"ת רואה ללבב ויודע כל מילי דמסירי ללבא; לכן אמר ועבדתם את ה' אלקיכם לשון רבים פירוש את ד' תעבדו בכוללות ובציבור כי גדול כח הציבור, אמנם אל תחשבו שזה שלא יעשה את המצוה כהוגן ובלב שלם ככל בני הצבור, גם לזה ישלם ד' שכר שזה עם כל בני הצבור, ראוי לכם לידע שד' יברך את לחמך (לשון יחיד) הוא ישלם לכל אחד ואחד כפי כוונתו ועשייתו וטרחתו בהמצוה כי הוא בנתו לבבות ויודע סתרי איש. ובוה נראה לפרש הפסוק ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי פירוש אתם תקחו לי תרומה ועשיתם לי מקדש, אמנם המצוה לא תהיה נקראת אלא על מי שיעשנה בנדיבות הלב, ובלב שלם, כי השי"ת יודע יצר איש. והבן.